

Тюхтенко Наталія Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, менеджменту та адміністрування Херсонського державного університету

Tyukhtenko Nataliya, Dr. of Economic Sciences, Professor, Kherson State University, <https://orcid.org/000-0003-4634-9139>

ЗАСТОСУВАННЯ ДУАЛЬНИХ ФОРМ НАБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
APPLICATION OF DUAL FORMS OF HIGHER EDUCATION IN THE SYSTEM OF MEASURES FOR POST-WAR ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE

Тюхтенко Н. А. Застосування дуальних форм набуття вищої освіти в системі заходів повоєнного відновлення економіки України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 345 – 349.

Tyukhtenko N. Application of dual forms of higher education in the system of measures for post-war economic recovery in Ukraine. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2023. Volume 8. № 3, pp. 345 – 349.

Українська економіка опинилась у шоковому стані внаслідок агресивних дій російської федерації. Проте вже сьогодні постає болюче питання пошуку шляхів її відновлення у повоєнному періоді. Повернення господарської діяльності України бодай до рівня, якого вона набула перед вторгненням ворожого війська, з метою подальшого розвитку є вкрай важливим завданням, що постало перед управлінцями, науковцями, фахівцями-практиками різних сфер і галузей діяльності – освітньої, економічної, дослідницької. Враховуючи актуальність формування висококонкурентного професійного середовища у відновленні українського господарства, варто особливо увагу звернути на систему освіти, зокрема вищої. Одним з вкрай важливих та ефективних інструментів розв'язання проблеми формування людських ресурсів у повоєнній реструктуризації та реінжинірингу бізнес-процесів є запровадження дуальних форм набуття освіти. У статті обґрунтовано причини ймовірного кадрового дефіциту, зокрема й фахівців з високим рівнем професійних компетентностей. Тому запровадження дуальних освітніх програм сприятиме очікуванням суспільства щодо формування високопрофесійного кадрового ресурсу. Сьогодні в українських реаліях тільки починається процес впровадження дуальних форм здобуття освіти, визначений чинним законодавством. Водночас світовий досвід переконливо доводить високу ефективність наслідків впровадження дуальних форм здобуття освіти. Висвітлено макроекономічні наслідки державницького підходу з боку європейських урядів. Особливої уваги приділено заходам, до яких треба вдатися усім стейкхолдерам, щоб завчасно створити, узгодити та розпочати імплементацію дуальних форм набуття вищої освіти в повоєнній Україні.

Ключові слова: економіка, людський капітал, економіка вищої освіти, дуальні форми набуття вищої освіти, освітній процес, реінжиніринг, стейкхолдери, повоєнне відновлення.

The current state of the Ukrainian economy is in a state of shock under the influence of Russian aggression. However, the issue of finding ways to restore it in the postwar period is already relevant today. The return of Ukraine's economic activity to the level it reached before the invasion of the enemy army, with a view to further growth, is an important task for managers, scientists, and practitioners in various fields of activity. Given the relevance of forming a highly competitive professional environment in the restoration of the Ukrainian economy, special attention should be paid to the education system, including higher education. One of the most important tools for solving the problem of human resources formation in post-war restructuring and reengineering is the introduction of dual forms of education. The article substantiates the reasons for the likely personnel shortage, including for specialists with a high level of professional competencies. Therefore, the introduction of dual educational programs will contribute to the expectations of society regarding the formation of a highly professional human resource. Today, the process of introducing dual forms of education, as defined by Ukrainian legislation, is just beginning in Ukraine. At the same time, the world experience proves the high efficiency of the consequences of the introduction of dual forms of education. The article highlights the macroeconomic consequences of the state approach of European governments. Particular attention is paid to the measures that should be taken by all stakeholders in order to create, coordinate and start implementing dual forms of higher education in post-war Ukraine in advance.

Keywords: economy, human capital, higher education economy, dual forms of higher education, educational process, reengineering, stakeholders, post-war recovery.

Вступ

Тяжкі, а інколи незворотні наслідки війни на території України стають дедалі очевиднішими для усіх, хто перебуває в зонах або поблизу зон бойових дій, на тимчасово окупованих територіях, для тих, хто оцінює прямі та опосередковані економічні збитки, завдані ворогом нашої державі. За різними підрахунками, які лише збільшуються з часом, тільки прямі втрати обчислюються сотнями мільярдів доларів США. Йдеться про зруйновану соціальну, транспортну та виробничу інфраструктури, втрати будівель і майна домогосподарствами, а ще – основного капіталу бізнесами. Усе це велика біда, але, як це не прикро, не єдина. Ще більш суттєвими є втрати людського капіталу.

© Тюхтенко Наталія Анатоліївна, 2023

За даними міжнародних організацій, зокрема International Organization for Migration, лише в Європейських країнах наразі перебуває майже вісім мільйонів біженців [1], з них два мільйони – діти [2]. За вимогами законодавства відповідних країн вони навчаються в школах, університетах, інших закладах освіти. Характерно, що люди підліткового віку швидше за дорослих долають мовні бар'єри, тому краще інтегруються у західне суспільство, сприймають його цінності та спосіб життя соціуму. У них з'являються нові друзі, звички, бажання, навички комунікацій. Є багато й інших вагомих підстав вважати, що очікувати тотального повернення саме молодих українців на батьківщину – марна справа. Теж саме стосується підприємців, які повністю або частково перемістили свою справу за кордон. Умови ведення бізнесу їх приємно дивують: вони комфортні, сприятливі і це відбивається на роздумах про подальшу долю справи, започаткованої на новому місці.

Ми з боєм у серці говоримо про втрати особового складу українського війська та цивільного населення, яких, на жаль, неможливо уникнути. А це десятки тисяч загиблих осіб та сотні тисяч поранених. Уже наведених констатацій достатньо, щоб усвідомити: повоєнне відновлення економіки нашої держави залежить не так від грошової допомоги міжнародних фінансових організацій та урядів країн, які співчувають трагедії українців, від постачання обладнання, будівельних матеріалів, сучасних цифрових технологій продукування виробів і високоінтелектуальних послуг, як від того, хто зможе компетентно та ефективно розпорядитися цими активами. Ось коли своє вагоме слово мала б проголосити вітчизняна система освіти. Саме з цієї причини ми звертаємось у цій студії до такого інструменту в організації її діяльності як дуальні форми набуття фахових компетенцій, насамперед вищого ґатунку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У передвоєнний час колеги-науковці приділяли чимало уваги дуальним формам набуття вищої освіти. Варто згадати глибокі та змістовні публікації О. Гарафонові, О. Гончар, Н. Гришиної, І. Іртищевої, І. Надточій, В. Парсяка, Н. Холявко та ін. Не менш корисно було дізнатися про думки наших закордонних колег. Серед них: Т. Maier, T. Juhasz, L. Mordhorst, P. Roberts. Більшість з них наполягає на тому, що, з одного боку, дуальність перетворилася у важливий інструмент посилення конкурентної спроможності закладів вищої освіти, а з другого – протидіє моральному зношуванню інтелектуального капіталу організацій.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування актуальності перебудови системи університетського менеджменту в контексті організації впровадження освітніх програм на засадах дуальності як дієвого інструменту відновлення економіки України через позитивні впливи на обмежений людський капітал організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Прагнучи досягнути поставленої мети, ми звернулися до досвіду провідних країн, економічні здобутки яких є очевидними усьому світові, а дуальні форми набуття фахової та вищої освіти сприймаються їхніми мешканцями як щось само собою зрозуміле. Розпочнемо з того, що проблема, про яку йдеться, набула рівня державної політики, підтриманої такими інституціями як, наприклад, Європейська комісія.

Зокрема, вона відкриває початкове фінансування, щоб створювати університети, які:

- пропонують студентоцентричні освітньо-професійні програми, які втілюються в міжуніверситетських кампусах, з забезпеченням мобільності на всіх рівнях набуття фахових компетенцій впродовж періоду перебування на «студентській лаві»;
- об'єднують навколо себе чисельних партнерів з усіх типів вищих навчальних закладів, профільних підприємств та охоплюють географію всієї Європи;
- зосереджені на стійкості, досконалості та європейських цінностях;
- реалізують концептуальний підхід, згідно з яким студенти, академічна та наукова спільноти, зовнішні партнери плідно співпрацюють у міждисциплінарних командах для розв'язання проблем, актуальних принаймні для організацій західної частини континенту або тих, хто звертається до них по допомогу.

Один з таких яскравих закладів – The European Dual Studies University, який, за задумом його засновників, має стати найбільшим інтегрованим проектом дуальної освіти у цілому світі – мультидисциплінарним закладом вищої освіти (ЗВО). Вектор його подальшого розвитку спрямований на щільну інтеграцію академічних кіл, виробничих галузей і регіонів, де вони розташовані [3]. Це зайвий раз підтверджує справедливість думок колег, які наголошують [4, с. 232]: освіта загалом, а вища тим більше, відіграє надзвичайно важливу роль у будь-якому цивілізованому суспільстві.

Таблиця 1. Чисельність осіб, які набули вищу освіту в країнах-членах Європейського Союзу

Показники	Роки				
	2015	2017	2018	2019	2020
Випускники ЗВО, тис.	3952	3990	3872	3906	4239
Рівень вищої освіти, разом %	36,5	37,6	38,6	39,4	40,5
Серед жінок, %	41,8	43,2	44,2	45,0	46,0
Серед чоловіків, %	31,2	32,2	33,2	34,1	35,2

Джерело: складено автором за [5].

успіху в подальшому житті та в контекстах працевлаштування і з погляду на потребу в соціальній інтеграції. Вважається, що навчання – ефективний засіб запобігання таким негативним наслідкам, як бідність й суспільна ізоляція. Згадаємо в цьому контексті молодих мігрантів з України, про яких ми говорили. Отже, чи треба дивуватися, що чисельність молодих людей, які здобувають вищу освіту в країнах Європейського Союзу щороку зростає (табл. 1).

Вочевидь, цей процес не зупинився навіть з вагомими причинами, викликаними небувалим розмахом державних карантинних заходів, пов'язаних зі світовою пандемією коронавірусної інфекції «COVID-19». Кампуси обезлюднили, але академічне життя продовжувалося. Вбачаємо в цьому надзвичайно важливий урок для нашої країни, оскільки колосальне зменшення чисельності населення після війни має бути компенсоване, зокрема, застосуванням працеощадних технологій. Саме вони здатні в рази підвищувати продуктивність виробничого капіталу, особливо на традиційно працемістких підприємствах (суднобудівних, до прикладу),

Таблиця 2. Показники працевлаштування недавніх випускників у ЄС та окремих країнах співдружності, %

Працевлаштовані випускники, % від загальної чисельності	Роки						
	2013	2015	2017	2019	2020	2021	2022
Європейський Союз, 27 країн	74,3	75,5	79,0	80,9	78,5	79,6	82,4
Німеччина	89,4	90,4	90,9	92,7	89,6	91,2	92,2
Норвегія	89,8	90,9	89,2	90,5	89,7	91,0	89,7
Нідерланди	86,0	88,2	90,4	91,9	89,3	93,4	92,9
Мальта	92,5	95,1	93,8	93,5	92,0	89,0	90,8

Джерело: складено автором за [6].

проблеми мають зовсім іншу природу, як нарівно і види діяльності, у яких цей дефіцит спостерігається. Тому не дивно, що тут дедалі більшої популярності набувають дуальні форми отримання вищої освіти. Про її ефективність свідчить статистика працевлаштування недавніх випускників навчальних закладів (табл. 2).

Як бачимо, набуття вищої освіти не викликає негативної реакції у можновладців і недолугих закликів «зменшити», «скоротити», які здебільшого визначають зміст так званих «реформ» вищої освіти в Україні. Піклуватися передусім треба про її ефективність, яка досягається плідною співпрацею, поєднанням зусиль академічного та виробничого секторів життєдіяльності суспільства, запровадженням дуальних форм набуття освіти загалом і вищої, зокрема. Аргументи на користь цього твердження наведені у табл. 3.

Зіставлення відомостей, наведених у цій, а також у попередніх таблицях, свідчить про майже лінійну залежність між зростанням потужності людського капіталу й інтелектуального, насамперед завдяки запровадженню дуальних форм набуття вищої освіти в країнах-членах Європейського Союзу та їх стабільним економічним піднесенням. У когось більшим, у когось меншим, але все одно – піднесенням.

Виявлення цієї закономірності вважаємо одним з основних результатів проведеного дослідження. Ані впродовж світової фінансової кризи 2008 р., ані під час обмежень у діяльності університетів, підприємств та інших організацій, які спровокував спалах захворюваності на COVID-19, ані тоді, коли майже увесь світ повстав на захист України від російської агресії, увага до застосування дуальних форм набуття професійної та вищої освіти не вщухала ні на один день.

Країни-члени ЄС ніколи не полишали та продовжують пропагувати їхні переваги, запроваджують різноманітну за формою та змістом організаційну та фінансову підтримку започаткованим проектам у цій царині. Як наслідок, дуальна освіта набула ознак інструменту, що:

Пояснення виглядає очевидним для кожного, хто цікавиться проблемою загалом, досліджує її окремі аспекти: освітні центри сприяють продуктивним інноваціям, збільшують економічний розвиток окремих підприємств і секторів економіки, що з них складається, покращуючи, як наслідок, добробут громад. Наші західні партнери переконані в тому, що освіта молоді допомагає їй прогресу, створює підґрунтя для

але водночас потребуватимуть догляду з боку персоналу нового типу – з надзвичайно високим рівнем фахових компетенцій. Прискорення їх набуття має відбуватися найскоріше. І цей імператив вступає в суперечність з архаїчною системою освіти, яка занадто неквапливо, як для теперішніх, а тим більше повоєнних часів, виконує покладену на неї місію: чотири роки бакалаврату, трохи менше двох років – магістратури. І це часто без ґрунтового набуття практичних навичок.

Європейські країни теж потерпають від браку робочої сили, хоча причини цієї

- по-перше, сприяє посиленню фахових компетенцій здобувачів освітніх послуг від ЗВО, робить їх економічно продуктивними;
- по-друге, покращує порозуміння між майбутнім співробітником і його роботодавцем;
- по-третє, допомагає кожному з них отримати унікальні конкурентні переваги на, відповідно, ринку праці та галузевому сегменті товарного ринку, де представлена продукція товаровиробника.

Таблиця 3. Валовий внутрішній продукт ЄС та окремих країн співдружності, в поточних цінах

Показники	Роки					
	2015	2017	2018	2019	2021	2022
Загальний обсяг (27 країн), млрд євро	12216	13076	13534	14020	14640	15906
Німеччина	3026	3267	3365	3474	3617	3877
Франція	2198	2297	2363	2438	2502	2639
Італія	1655	1737	1771	1797	1822	1946
Іспанія	1087	1162	1204	1246	1222	1346
На одну особу населення (27 країн), євро	28190	29320	30290	31310	32690	35430
Німеччина	37050	39530	40590	41810	43480	46260
Франція	33020	34230	35040	35019	36570	38550
Італія	27480	28940	29580	30080	30820	33020
Іспанія	23230	24980	25760	26630	25820	28280

Джерело: складено автором за [7].

нагальних його складових для започаткування хоча б дискусії стосовно цього:

1. Перегляд положень «Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти», яку Кабінет Міністрів України схвалив своїм розпорядженням ще 2018 р. Вони мають бути осучаснені з огляду на поточні обставини, у яких перебуває Україна, та з якими вона обов'язково стикнеться після війни. Також мають бути враховані позитивні результати, отримані впродовж реалізації плану дій, який містила чинна редакція урядового документа.

2. Створення міжвідомчої ради з запровадження дуальної освіти з підсекціями (у нашому випадку – до рівнів і ступенів вищої освіти), які б узагальнювали та поширювали напрацювання ЗВО та бізнесу щодо співпраці з найскорішого поновлення людського капіталу країни.

3. Започаткування в обласних центрах під організаційною опікою територіальних відділень Державного центру зайнятості або Торгово-промислової палати України постійних нарад з числа представників підприємств, ЗВО та інших стейкхолдерів. Мета – узгодження позицій сторін щодо запровадження дуальної освіти, обговорення проблем, які виникають, і інструментів їхнього подолання.

4. Проведення закладами вищої освіти, користуючись наданою їм академічною свободою, ретельної ревізії освітньо-професійних програм з метою адаптації їх до нових викликів і загроз щодо інтелектуального капіталу вітчизняних товаровиробників. Відповідно, у кожному ЗВО має бути розроблений, узгоджений та оприлюднений план відповідного реінжинірингу освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

1. Україна переживає найтяжчі випробовування з часів Голодомору, Другої світової війни та катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції. Важкі випробовування випали на долю теперішнього покоління наших краян. Потерпатимуть від них і прийдешні генерації громадян. Водночас усі, хто перебуває в умовному тилу, мають додати свій внесок у перемогу над рф. Поміж іншим, це участь у пошуку шляхів повоєнного відновлення вітчизняної економіки. Відновлення – на перших порах і піднесення – у віддаленій перспективі.

2. Серед втрат, які зазнали продуценти виробів і послуг, найбільш важливими є втрати людського капіталу й насамперед – інтелектуального. Обидва вони належать до важливих чинників сучасного виробництва, а створення кожного – складний тривалий процес формування фахових компетенцій. До цього багаторічного процесу долучаються десятки людей, а тривалість вимірюється роками. Таких можливостей у нашої країни немає.

3. Вивчення світового досвіду і європейського, зокрема, переконливо доводить, що ефективним інструментом досягнення визначеної мети є застосування дуальних форм набуття особистістю знань і вмінь, важливих для її самореалізації. Або в межах самозайнятості, або в іпостасі найманого працівника. Особливо це стосується роботи на інноваційних підприємствах, заснованих на підґрунті технологій, згенерованих внаслідок четвертої промислової революції.

4. Легковажне ставлення до дуальної вищої освіти, яке панувало на вітчизняних теренах у передвоєнні часи, потрібно докорінно змінити. Відповідні освітньо-професійні програми мають стати частиною комплексу робіт, до виконання яких мають долучитися Верховна Рада, профільні міністерства, асоціації працедавців, Державна служба зайнятості, Торговельно-промислова палата України та їхні регіональні відділення, заклади вищої освіти, органи управління місцевими територіальними громадами. Очікувані результати їхньої співпраці: погоджена нова редакція концепції запровадження дуальних форм набуття вищої освіти, програми реформування роботи ЗВО, інституціональні засоби мотивації новаторів, які демонструють реальний результат щодо відновлення економіки держави.

Література

1. United Nations High Commissioner for Refugees. *Ukraine Situation Flash Update*. 2023. № 39. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-39-27-january-2023>.
2. World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. «Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022-2023». 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapiddamage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
3. The European Dual Studies University. EU4DUAL. 2023. URL: <https://eu4dual.education/>.
4. Гончар В.В., Єфімова Г.В., Ломоносов А.В., Парсяк В.Н. *Університетський менеджмент: погляд за обрій: монографічна серія*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022, 312 с.
5. Tertiary educational attainment by sex. Eurostat. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_04_20/default/table?lang=en.
6. Employment rates of recent graduates. Eurostat. 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00053/default/table?lang=en>.
7. Gross domestic product at market prices. Eurostat. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en&category=euroind.ei_qna.
8. Концепція підготовки фахівців за дуальними формами здобуття освіти. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 660 від 19.09.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>.

References

1. United Nations High Commissioner for Refugees. *Ukraine Situation Flash Update*. (2023). № 39. Available at: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-39-27-january-2023>.
2. World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. «Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022-2023». (2023). Available at: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapiddamage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>.
3. The European Dual Studies University. EU4DUAL. Available at: <https://eu4dual.education/>.
4. Honchar, V.V., Yefimova, H.V., Lomonosov, A.V., Parsiak, V.N. (2022). *Univertsytets'kyj menedzhment: pohliad za obrij*. [University management: a look at the work]. Vydavnychyj dim «Hel'vetyka». Kherson. Ukraine.
5. Tertiary educational attainment by sex. Eurostat. (2023). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_04_20/default/table?lang=en.
6. Employment rates of recent graduates. Eurostat. (2023). Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00053/default/table?lang=en>.
7. Gross domestic product at market prices. Eurostat. (2023). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en&category=euroind.ei_qna.
8. Kontseptsiia pidhotovky fakhivtsiv za dual'nyu formamy zdobuttia osvity. Skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministiv Ukrainy. (2018). [The concept of training facists for dual forms of education. Praised for the orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 660 dated 19 June 2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2023 р.